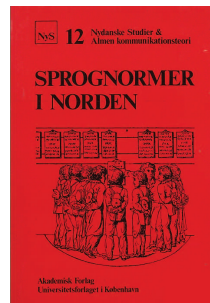

NyS

Titel: Massemedierne og de sproglige normer
Forfatter: Jørn Lund
Kilde: *NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori* 12.
Sprognormer i Norden, 1979, s. 111-124
Udgivet af: Akademisk Forlag, Universitetsforlaget i København
URL: www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Jørn Lund

MASSEMEDIERNE OG DE SPROGLIGE NORMER

Det er rimeligt at placere radio og TV som instanser bag den sproglige normgivning - som man har gjort det i oplægget til dette symposium. Ganske vist har ætremedierne ikke nogen officiel status som sproglige normgivningsinstanser, men reelt fungerer de ofte sådan, og fra gammel tid har man betragtet det som et selvfølgeligt krav til de elektroniske massemedier, at deres sprog skulle være mønster-gyldigt.

Dette indebærer, at radioens sprogidealer i hvert fald i de første årtier har skullet afspejle samfundets sprogidealer. Samfundets sprogidealer har aldrig herhjemme kunnet aflæses præcist noget sted, og de steder, hvor man inden for visse sproglige delområder har skullet præcisere sproglige idealer - eller krav - har man betjent sig af en sprogbrug, der har været meget abstrakt, og som har krævet en høj grad af indforståethed m. h. t. en nærmere udlægning. En Sirius-beboer, der landede her i Danmark og blev udstyret med fællesmængden af alle danske opskrifter på det gode sprog, ville næppe være heldigt stillet ved en vurdering af aftenens radioavis kl. 18.30. Han ville stå med en række formuleringer af typen: sproget skal være: klart, præcist, varieret, forståeligt, sikkert, velstruktureret, éntydigt, smukt, fejlfrit. Lidt bedre ville han nok være stillet ved vurderingen af, hvad man ikke måtte, men alligevel ville det være meget vanskeligt for ham at tage stilling til, om den radioavis var holdt i et godt eller mindre godt sprog. Meget lettere er det såmænd ikke for den indfødte dansker; for ham er det lettere at følge idealerne end at beskrive dem - mange års skolegang kan sætte deres præg.

Man var altså - også i radioens barndom - dårligt stillet med hensyn til teoretiske forudsætninger for at kunne anvende et mønstergyldigt sprog - selv om man ikke dengang - som vi er det i dag - følte sig bundet til at bedømme sproget på grundlag af overvejelser over afsender- og modtagerforhold: sproget var i sig selv godt eller dårligt, rigtighed og mønstergyldighed betragtedes i højere grad som en egenskab ved sproget selv, ikke ud fra overvejelser over den sproglige udformnings egnethed til i en bestemt situation at kunne fungere med henblik på bestemte modtagere.

Den indiskutable norm

Men selv om de teoretiske forudsætninger var svage, var de praktiske i en vis forstand bedre, fordi de var enklere: man havde en indiskutabel prestigenorm i det konservative rigsmål, og med hensyn til den sproglige tilrettelæggelse forlod man sig de første år navnlig på skriftsprog; programmerne var præget af talt skriftsprog, især oplæst skriftsprog.

Den mønstergyldige udtale fandt man hos de højere sociale lag i hovedstaden, og undertiden betjente man sig af det særlige register, der anvendtes i foredrag, prædikener og inden for visse dele af repertoireet på Det kgl. Teater. Man sagde f.eks.

[miq, diq, siq]	mig, dig, sig	i stedet for [maj, dai, saj]
[dæd]	det	i stedet for [de]
[de, de']	de	i stedet for [di]
[sgå·və, å'və]	skove, over osv.	i stedet for [sgəwə, əw'ə]
[hawdə, laqdə]	havde, lagde	i stedet for [haðə, la·a]
[joa'dn, svaa'dð]	jorden, sværdet osv.	i stedet for [jo'on, svə'əð]
[e·qən]	etc. egen, forlegen, legetøj, meget, bleg	[ajən]
[nø·qən]	etc. nøgen, gøgler, pennestrøg osv.	[nəjən]

Distinkthedslejet var meget højt, dels p. g. a. indflydelsen fra foredrags-sproget, dels fordi den tekniske forvrængning dengang var ganske betydelig. Hvor studieværterne i dag kan sidde og småsludre og mumle i skægget, uden at det har omkostninger for normalt hørende lyttere, var man tidligere nødt til at tale meget t y d e l i g t. Man kan eksempelvis lytte til en båndprøve ved Statsradiofoniens første chef, kammersanger ved Det kgl. Teater Emil Holm. Kammersangeren foretog en omhyggelig udvælgelse af de medvirkende og tog sig normalt selv af de sproglige anvisninger. En af hans medarbejdere har fortalt mig, at man fik påbud om altid at stå med oprejst pande foran mikrofonen.

Kammersangerens omhyggeligt udvalgte folk kom til at præge radioen i mange år, idet de fik nøgleposter inden for institutionen. Det

sproglige opsyn med radioen blev udbygget og institutionaliseret, idet der nedsattes et sprogudvalg i 1940. Begrundelsen var, at nu da radioen var ved at blive hver mands eje, måtte man i folkeopdragelsens tjeneste tilsikre, at det var ordentligt sprog, der sendtes ud gennem højtalerne. Der lå vel også en undertone af nationalisme bag initiativet i 1940 til at oprette et orgen, der skulle værne det bedste danske sprog. Julius Bomholt, socialdemokrat og senere minister, skrev i 1940, at det var udvalgets opgave at bedømme det sprog, der tales i radioen, og at medvirke til fremme af god og rigtig udtale. - Som sprogligt sagkyndigt medlem af udvalget sad professor Brøndum-Nielsen, der m.h.t. sprogrigtighed m. v. indtog meget konservative synspunkter. Det blev overladt til hans datter at udarbejde den første normative vejledning i udtalen af dansk rigssprog, manende betitlet "Farlige Ord - en Rettesnor for rigtig Udtale af dansk Rigssprog". Her er der ingen tvivl om, hvad der er rigtig og forkert udtale. Der står i indledningen, at grundlaget er det gængse dannede sprog uden dialektpræg. Der advares dels mod lavkøbenhavnske træk, der kaldes vulgære, dels mod træk, der kunne opfattes som krukkeede. En advarsel mod lavkøbenhavnsk ligger f. eks. implicit i følgende bemærkning: "A bør holdes i tilbørlig Afstand fra æ; der skal være hørlig Forskel mellem glade og glæde, Hale og Hæle, Palle og Pelle, kalder og Kælder, Stald og Stel, Land og Lænd, Tante og tændte." En advarsel mod former, der kan opfattes som krukkeede, ligger implicit i flg. anvisning: "O maa ikke blive til a i Ord som om og op, der skal være tydelig Forskel mellem kommer og Kammer, omme og Amme, Moppe og Mappede, Kopper og Kapper."

En advarsel mod provinsialismer ligger implicit f. eks. i anvisningen om, at der er kort a-vokal i datid af 'fortælle', og at d er stumt i 'kreds', ligesom det understreges, at der skal være blødt d i 'modig' og 'stadig'. Provinsielt høres ofte hårdt d.

En del udtaler frarådes, idet de kaldes vulgære. Det drejer sig om f. eks.

[*áxli*] [*sáxli*] [*váxolsø*]
'ærlig, særlig, værelse'

Selv dengang var det imidlertid kun et mindretal af konservativt rigsmålstalende, der havde de foreskrevne udtaler. Som karakteristiske for

især vulgærprog betragtedes også kortvokalformerne af 'sød, blød, brød og hædre'. Ud fra disse kriterier må langt størsteparten af de talende dengang have været vulgærprogstalende.

Selvfølgelig er det i dag 40 år efter en taknemmelig opgave at gøre sig lystig over en tidligere periodes meget snævre og eksklusive normbegreb. For sin tid var "Farlige Ord" en nyttig og udmærket rettesnor. Det væsentlige må her være at fastslå, at normerne var konservative og - ikke mindst - at de lever videre i dag, selv om man er mere ængstelig ved åbent at vedkende sig dem.

Det nye Sprogudvalg

I det nye sprogudvalg (oprettet 1965) finder man ikke betegnelser som vulgærprog og simpel udtale - medmindre betegnelserne da er forsynet med en skov af "såkaldt"er og citationstegn. Men jeg vil hævde, at principperne for det nye sprognævns vejledning er de samme. Er er måske for meget sagt, for selv om sprogudvalget aldrig officielt er afskaffet, fungerer det ikke længere - men dengang det virkede, var udvalgets råd præget af samme holdning, blot i en ny ikklædning: nu var begrundelsen, at de former, man anbefalede, hvad enten de nu var udtalemæssige eller syntaktiske, kommunikationsmæssigt var de mest effektive, de skabte mindst støj på ledningen, de blev forstået af flest mennesker. I praksis lå der implicit i de fleste anvisninger en desavouering af provinsielle og lavsociale varianter. Jeg skal ikke her tage stilling til, om denne praksis er fornuftig og anbefalelsesværdig ud fra denne eller hin synsvinkel - blot anføre, at sådan var praksis. I øvrigt skal det anføres, at udvalget kun sjældent begrundede sine forslag.

Måske er dét en af grundene til, at udvalgets arbejde efterhånden ebbede ud. Grunden kan ikke kun være den officielt anførte, at Henning Skaarup blev chef for Statens Informationskontor. For havde udvalget været levedygtigt og flittigt anvendt af medarbejderne, havde man selvfølgelig udpeget en ny leder. Men for mange radiomedarbejdere, især måske de unge, måtte udvalgets forslag og anvisninger vel tage sig temmelig vilkårlige ud, hvortil kommer, at det for mange i dag nok er vanskeligere at bekende sig til en norm end at trodse en norm. Især hvis man har en fornemmelse af, at den foreskrevne norm bygger på et konservativt rigsmål, som normens vogtere ikke engang åbent tør vedkende sig, men skjuler bag en tåge af rationaliseringer af typen: hver fugl

skal skam bare synge med sit næb, men nogle næb er nu alligevel mere velformede end andre, og deres pip kan høres længere væk fra fuglebu-ret.

Sproget, Radiorådet og driftsledelsen

Det næste hovedafsnit kunne kaldes "Institutionens egne forestillinger om normer for sproget i Danmarks Radio - i dag". Jeg kan tilføje "i dag", fordi der for nylig har været afholdt en temadebat om sproget i Danmarks Radio i institutionens styrende organ Radiorådet. Jeg havde som oplæg til denne debat produceret en temaudsendelse på 2 timer og havde lejlighed til at overvære behandlingen af emnet i Radiorådet. Forinden havde jeg talt med en del af institutionens højere funktionærer, der, til dels gennem deres sekretærer, havde udsendt nogle nødskrig, fordi de ikke vidste, hvad de skulle sige til kritikken af radiosproget. Jeg fremførte forskellige synspunkter, som forekom mig selv mere nuancerede og velunderbyggede end dem, de fleste kritikere fremsatte (hvorom i næste afsnit), og jeg sendte dem en netop afsluttet systematisk undersøgelse af visse sider af radiosproget, som en af mine specialestuderende havde skrevet. I en ny henvendelse bad man mig om en populariseret redegørelse for den pågældende studerendes vigtigste resultater, og en sådan blev fremsendt. Man stod på fuldstændig bar bund, og et par samtaler overbeviste mig om, at man egentlig kun var nået til en erkendelse af, at sproget i radioen var et vigtigt emne, og at alle gode kræfter måtte arbejde på at gøre det endnu bedre.

Lederen af radioens personalekursus blev bedt om at udarbejde en skrivelse til uddeling på radiorådsmødet, og der blev så fremlagt tre sider, der - trods enkelte godbidder - fortrinsvis bestod af vitaminfattig kost, god vilje og løse erklæringer: arbejdet bør intensiveres, man bør ikke modarbejde formålsbestemmelserne inden for den offentlige skoles danskundervisning (!), forbindelsen til Dansk Sprognævn bør styrkes, sproget bør gøres til genstand for løbende behandling.

Danmarks Radio vælger naturligvis ikke sine ledende embedsmænd på grundlag af ansøgernes teoretiske og praktiske sproglige kompetence, og lad gå med, at det teoretiske fundament for deres forestillinger om sproget i ærtermedierne er usikkert, hvis blot praksis er nogenlunde acceptabel ud fra en række væsentlige synsvinkler, men inden for visse afdelinger er stor sproglig bevidsthed af stor betydning. Jeg tænker her

på Nyheds- og aktualitetsafdelingen. Redaktionschefen i radioen er meget sprogligt interesseret. Han er uddannet som speaker inden for de klassiske rammer, og han går meget op i tiltaleformer m.v. Han er efter min mening både en dygtig og sympatisk person med en grundig viden inden for mange felter, men grundindstillingen til sprog er den, at teoretisk indsigt er ligegyldig. En god journalist vil så at sige af sig selv vælge de rigtige ord og konstruktioner, den rigtige disposition og fremstillingsform. Og alle får, af hensyn til klimaet på arbejdspladsen, lov til at læse nyheder op, selv om de store udsendelser fortrinsvis forstås af en håndfuld virkelig dygtige nyhedsformidlere.

En række værdifulde svenske undersøgelser af især fremmedords tilgængelighed har man ikke interesseret sig for, læst eller lært af, selv om de har været lettilgængelige, og den sproglige og fremstillingsmæssige efteruddannelse, man tilbyder, er dels frivillig, dels meget lidt søgt. Desværre har jeg ikke større kendskab til TVA-medarbejdernes sproglige uddannelsesforhold, men det er mit indtryk, at det ikke står meget bedre til dér. Konklusionen på afsnit to må indtil videre blive, at det sproglige bevidsthedsniveau er forstemmende lavt blandt de ansvarlige.

Men hvad med de styrende? Ja, her må jeg af hensyn til de udenlandske symposiedeltagere nævne, at en stor del af Radiorådets medlemmer udpeges af politiske partier i Folketinget, og at lytter- og seerorganisationerne også udpeger nogle medlemmer; der findes både venstre- og højreorienterede lytterorganisationer i Danmark. Højrefløjten i Radiorådet har været mest aktiv i sprogdebatten, både i dagspressen og på rådsmøderne. Generelt finder højrefløjten, at radio- og TV-sproget forsimples i disse år. Der er blasfemisk tale, anstødelige ord og vendinger og først og fremmest proletariseres udtalen, som det hedder. Man går ind for en meget skrap kurs. Medarbejdere, der taler fladt, skal afskediges. Af dialekter accepteres kun de landlige. Værst af alt er det københavnske lavprestigesprog. Venstrefløjten er for så vidt på dette område lidt i defensiven, fordi man bruger megen energi på at imødegå højrefløjtes angreb og på delvis at forsvare status quo. Man - og det vil her sige talsmanden i Radiorådet, Jørgen Knudsen, går ind for at bibeholde mangfoldigheden i det sproglige totalbillede, man er bange for det professionelle og polerede sprog, der kan afskrække andre fra at blande sig i koret, og man ser gerne dialekterne styrket.

Det store flertal "henover midten" i Radiorådet har ingen slagkraftige synspunkter, knap nok nogen synspunkter overhovedet, men i tema-debatten blev der luftet mange små anekdoter om sprogligheder og -forskelle, man tog afstand fra dårligt sprog og gik ind for godt sprog. Nogle præciserede det ved at sige, at man gik imod unødvendig brug af fremmedord, og man gik ind for en bekæmpelse af uklart sprog, politikerfloskler og eksperters pseudosaglige sprog. For mange øh'er og æh'er måtte man også tage afstand fra, medens man på den anden side skulle undgå et stift, sterilt og syntetisk sprog. Et langt indlæg rummede en varm anbefaling af et mindre "uradiomæssigt" sprog og mandede ud i et konstruktivt forslag: at afholde konkurrenceforelæsninger ligesom i gamle dage på universiteterne - når man skulle ansætte speakere og andre faste medarbejdere.

Mange fandt sproget i radio og TV for skriftsprogspræget. Denne kritik er uden tvivl rammende for mange udsendelsers vedkommende, men jeg har en fornemmelse af, at en ny kurs til fordel for en mere talesprogsnær fremstillingsform ville fremkalde endnu flere påstande om, at man sjusker med sproget i radioen.

En ting var der bred enighed om: man ønskede flere dialekter i Danmarks Radios udsendelser. Det var gribende at overvære, hvordan der pludselig kunne opstå enighed i forsamlingen, der tidligere i sprogdebatten kun kunne mødes i dette, at forståeligheden måtte være vigtigst af alt. Så må man jo håbe, at disse to synspunkter kan forenes.

Konklusionen på afsnit II: "Institutionens egne forestillinger om normer for sproget DR - idag" må blive, at disse forestillinger både i Radiorådet og i Driftsledelsen er så diffuse, at de i praksis ingen betydning kan have. Man kunne også - i en meget elskværdig udlægning - sige, at sprog og formidling i Danmarks Radio styres efter meget frie principper. Men at normdannelsen ikke er bevidst, er ikke ensbetydende med, at der ikke finder nogen normdannelse sted. Vi skal i næste afsnit se på, hvordan den herskende praksis er - især med hensyn til udtale.

Udtalen i Danmarks Radio

Den undersøgelse, jeg refererer, bygger på en omhyggelig gennemlytning af de landsdækkende programmer (I og III) i en typisk radiouge, der rummer 125 timer på P I og 140 timer på P III. Undersøgelsen er fremlagt i en meget dygtigt gennemført specialeafhandling, der er skrevet af

Henrik Löb, nu amanuensis på Danmarks Pædagogiske Institut.

Materialet omfatter godt 88 timers taletid i P I og 44 timers taletid i P III (resten af sendetiden beslaglægges af musik). Hver eneste af de flere hundrede stemmer er indplaceret i et fintmasket klassifikationssystem (efter Brink & Lund: Dansk Rigsmål I-II 1975), der gør det muligt at danne sig et pålideligt indtryk af, hvilken kategori af dansk talesprog der høres, og hvor stor en del af sendetiden de forskellige programmer spænder over. Undersøgelsen beskriver udtalespredningen inden for hver af radioens afdelinger og sætter de fundne data i relation til de medvirkendes senderrolle: speakere og nyhedsoplæsere er således holdt ude fra faste medarbejdere i friere roller som kommentatorer, studieværter, interviewere osv., tilkaldte løsere medarbejdere (f. eks. foredragsholdere er placeret i en anden kategori end debatdeltagere, interviewede (eksperter osv.) og de stemmer, der helt tilfældigt slipper med i en udsendelse eller danner lydkulisse. En nærmere analyse er foretaget af sådanne grupperes respektive andele af taletiden i radioens forskellige afdelinger. Der fremlægges endvidere materiale til belysning af eventuelle forskelle mellem de to køns udtale i radioen.

Findes der nu nogen gruppe af udsendelser, der kan bekræfte det indtryk, mange lyttere har af en påfaldende københavnsk udtaledominans? Ja, mere end 2/3 af taletiden i materialet fra Børne- og Ungdomsafdelingen er præget af moderne københavnsk, kun godt 1/5 af stemmerne tilhører traditionelt rigsmålstalende, og kun sporadisk høres medvirkende med provinsielt farvede træk i udtalen. En del af forklaringen herpå kan være det forhold, at børn indgår som medvirkende i ca. halvdelen af sendetiden - og til fortrydelse for mange sprogrevsere har det kunnet påvises, at mange oprindeligt lavkøbenhavnske træk nu præger hele ungdomsgenerationen. En trøst for sprogkritikerne må det til gengæld være, at B&U-afdelingens andel af den samlede taletid kun udgør 6 - 7 pct. (i materialets opgørelse).

Sammenligner man dette udtalebillede med nyhedsudsendelsernes, vil man se et ganske anderledes helhedspræg: de københavnsktalende udgør her kun 1/8, de rigsmålstalende beslaglægger næsten 3/4 af tiden, og provinsielle udtaleformer kan høres hos 1/8. Nyhedsudsendelserne dækker i materialet ca. 1/3 af taletiden.

I P I's største afdeling, Kultur- og Samfundsafdelingen, hentes der ofte medvirkende uden for DR's mure til samtale og debat med de faste

medarbejdere. Folk fra nær og fjern, medvirkende fra mange samfundslag optræder her og sætter deres præg på sproget: 1/3 taler københavnsk, 2/5 rigsmål, ca. 1/5 er præget af en provinsiel baggrund ('provinsiel' bruges her rensset for negative bibetydninger), og enkelte har fremmedsproglig baggrund.

Det var et par smagsprøver på de enkelte afdelingers udtalemæssige placering. Materialet er imidlertid blevet indelt på mange andre led, det er f.eks. forsøgt belyst, om specielt kvinderne i DR skiller sig ud udtalemæssigt. Det er ofte hævdet i læserbreve, at de især forfladiger sproget. Først skal det oplyses, at mændene har sat sig på op mod 4/5 af taletiden, ja, i gruppen af fastansatte medarbejdere i rollen som studieværter, kommentatorer m.v. er kun hver 7. stemme en kvindes. - At der generelt skulle høres relativt flere københavnsktalende kvinder end mænd i radioen kan imidlertid ikke bekræftes, rigsmål og københavnsk indgår med samme vægt hos kønnene.

Til gengæld kan der hos et forholdsvis betydeligt større antal kvinder end mænd i kredsen af faste medarbejdere på vises udtaletræk fra det ikke velestimerede 'Hellerupdansk' (= konservativt rigsmål).

Et totalbillede af den samlede sprogængde i det undersøgte materiale viser, at rigsmålet - der især tales af hovedstadens højere sociale lag - beslaglægger 3/5 af den samlede taletid, københavnsken i den variant, der høres hos de øvrige sociale lag og hos de unge, præger ca. 1/5 af taletiden, og stemmer der vidner om opvækst på land og i by i provinsen, dækker ca. 1/7 af sendetidens talesprog - heri har de rent dialekttalende en minimal repræsentation, medens den lette jyske sprogfarvning høres hos ca. hver 15. af de medvirkende.

Mediesprogets tilgængelighed

Desværre er det sværere at give en beskrivelse af praksis på andre sproglige områder. Der findes ingen større anlagte undersøgelser af ættermidiernes ordforråd, sætningsbygning osv., og selv om man ikke står på bar bund med hensyn til måling af seeres og lytteres forståelse, har man så vidt jeg ved ikke andet end punktstudier inden for disse områder. Og de er nok så væsentlige som udtaleforhold, selv om interessen blandt aktive lyttere og seere både her og i hvert fald også i Sverige (iflg. Bertil Molde) tilsyneladende samler sig om udtaleforholdene.

Nogle af disse punktstudier er omtalt af Finn-Erik Vinje i Sprog i

Norden 1974. Han refererer en undersøgelse fra Trondheim, der viser bedre forståelse hos en række forsøgspersoner af omskrevne nyhedsudsendelser. Oplæseren var den samme, men den syntaktiske tilrettelæggelse var undersøgelsens variable enhed. Vinje anfører i samme artikel, at den aktive sprogrøgt må sættes ind over for politikernes, komitéformændenes, teknokraternes og eksperternes specialsprog. Substantivsyge, abstrakt fremstilling, indviklede perioder, modeord- og vendinger, fremmed og faglig terminologi - alt dette kendetegner meget af det ekspertsprog, som enten går direkte ud i æteren eller - i bedste fald - bliver genstand for en behandling og omformning radiomedarbejderne. - Vinje har her afgrænset et væsentligt sprogligt arbejdsområde - der må præciseres og udforskes nærmere. Problemet er ikke kun, om lyttere og seere her og nu forstår mediernes sprog - for meget tyder på, at den prestige der omgiver ekspertsproget, gør dette ekspanderende - uden at ekspertisen automatisk følger med. Erik Hansen anfører det i sit væsentlige og i bedste forstand samfundsrelevante arbejde "Ping- og Pampersprog" - og jeg mener, at denne ubevidste normering fra radio og TV er langt vigtigere end den udtalemæssige afsmitning, mediesproget eventuelt kan forårsage.

Baggrunden for sprogdebatten

Hvorfor nyder debatten om normer i ætremedierne i så høj grad offentlighedens bevågenhed? Såvidt jeg ved, findes der ingen undersøgelser af, hvilken social placering deltagerne i den offentlige sprogdebat har, men der ingen tvivl om, at det især er de højere sociale lag, der er aktive inden for dette felt, og det er mit indtryk, at det blandt disse især er de midaldrende og ældre, der gør sig gældende (den bekymrede postmester, den vrede fhv. rektor). En analyse af 80 indlæg viser, at det er lydlige forhold, der optager langt de fleste indsendere. Kun hver fjerde kommenterer også ordvalg, kun hver tiende kommenterer også bøjning eller syntax. Det er især moderne københavnske udtaletræk, man protesterer imod. Det hænger sammen med, at mange af de nye træk i sprogets udtale for en del mennesker er forbundet med forestillinger om noget mindre korrekt, noget mindre dannet, utvivlsomt fordi de pågældende udtaler tidligere specielt var karakteristiske for sproget hos de lavere sociale lag i København. Er man opdraget i et miljø, der betragter de lavere lags sprogformer som forkerte, er reaktionerne letforstå-

elige. De moderne udtaler opfattes som symptomer på en sygdom, en sproglig sygdom, som man anstændigvis bør bekæmpe, inden bacillerne helt tager overhånd. Man fører kampen mod radiosproget for at rense sproget, men også for at fremme kommunikationen af hensyn til ældre og tunghøre medborgere. Siger man - og tror man. Det hører nemlig med i billedet, at mange af de bekymrede ingenlunde er Jeronimusser, der vrænger af alt nyt. Jeg kender mange, der generelt er særdeles progressive og tolerante på andre områder end de sproglige.

Det kan ikke være det lydige inventar i moderne københavnsk, der støder sprogkritikerne, for det adskiller sig ikke nævneværdigt fra det traditionelle rigsmåls inventar på de felter, der giver anledning til reaktionerne. Det flade a forekommer eksempelvis også i ældre menneskers rigsmålsudtale, den "år"-lyd, der forarger i 'folk' og 'sådan', har kritikerne selv i ord som 'korte' og 'Horsens'. Det er den afvigende distribution, der vækker opmærksomhed. Derfor er det misvisende, når kritikerne taler om "det hæslige flade a", eller den "vulgære "år"-lyd".

Antager vi, at i hvert fald en del af kritikerne hverken ligger under for en Jeronimus-effekt eller for en æstetik, der byder dem at tage afstand fra bestemte lyde, må vi søge forklaringen på et andet plan, ofte måske et mere ubevidst plan.

Jeg tror, at de fleste mennesker bedst kan lide at høre et sprog, der ligger tæt op ad det, de selv taler. Mange er tilbøjelige til at opfatte afvigelser fra deres egen norm som fordrejelser, sjusk, simpelhed eller krukkeri. Hertil kommer, at et sprog, der ligger tæt op ad ens eget, er lettest at forstå. Da de skrivende lag i befolkningen delvis falder sammen med de lag, der taler det traditionelle rigsmål, finder vi også her en forklaring på, at debatten om ætermediernes sprog får den skitserede karakter.

Protesterne kan også have rod i andet end rent udtalemæssige forhold. Mange er villige til at acceptere et hvilket som helst udtalepræg, hvis de har sympati for den, der taler sproget, hvorimod der kun skal små normafvigelser til, før der reageres mod personer eller udsendelser, hvis holdning eller tendens vækker modvilje. Da det er mere krævende at inkludere sig på en diskussion om indholdet end at tage afstand fra en ydre form, vælger mange at kanalisere deres vrede over i en protest mod sproget. Her er der frit slag! Nogle forener dog kritikken af udtryk og indhold. Ikke sjældent går protesterne over flade a'er, eder,

frække ord og venstreorientering op i en højere enhed. Sproget associeres med en omgangsform, en livsstil, et socialt miljø man føler sig fremmed overfor eller truet af - også politisk. - Er der derimod noget uden for sproget, der kan tolkes som udtryk for accept af pæn, konventionel borgerlighed, bærer man over med sprogtræk, man ellers ville anke over - eller man bemærker dem slet ikke. En speaker i dansk TVA har f.eks. fast kort, fladt a, men hans noble ydre, nystrøgne skjorte og diskrete slips kompenserer for det. Ingen har vist til dato haft noget at udsætte på hans sprog.

En væsentlig baggrund for de mange reaktioner er den udbredte tro på mediernes normdannende effekt. Det nævnes eksplicit i mere end 20 procent af de reaktioner, jeg har set, at medarbejderne har en særlig sproglig forpligtelse, fordi de er med til at forme hele befolkningens sprog - og navnlig da den opvoksende ungdoms. Det er klart for enhver, at mediernes sproglige påvirkningskraft m.h.t. navnestof og andre enkeltordsfænomener kan være stor. Jeg tror f.eks., at mange engelsk/amerikanske lån - ikke kun leksikalske lån - udbreder sig gennem radio og TV. Udtalemæssigt tror jeg derimod generelt, at mediernes indflydelse er beskeden i forhold til den påvirkning, der finder sted i meddelelsessituationer, hvor man selv er aktiv samtalepartner.

Sprogfolk og ætremedier

Til sidst - og her må jeg vist fatte mig i korthed: jeg mener, at der i udforskningen af ætremediernes sprog ligger store opgaver for sprogforskerne - også i relation til temaet for konferencen her: normerne. Der ligger også en opgave m.h.t. sproglig vejledning af mere praktisk art i medarbejdernes daglige virke. Det skulle nødig gå, som det mange steder på skolerne er gået med vurderingen af det skriftlige arbejde, at de delelementer får størst vægt, som lettest lader sig beskrive og kvantificere. For så ender vi der, hvor læserbrevsskribenterne gerne vil have os hen: som sproglige pletrensere.

Summary

MASS MEDIA AND LINGUISTIC NORMS

Paper presented by Jørn Lund

In radio's infancy the debate on linguistic norms did not exist as such. The demand for established norms was a matter of course and came from within - from the royal chamber singer Emil Holm, who became the institution's first head. He demanded observance of a whole list of linguistic requirements for the command of the conservative standard language norm, plus the special variants of diction, which they had for a large number of words. Gradually as the institution grew, it became impossible for one man to be in touch with the linguistic environment and in 1940 the first language committee was set up. Amongst other things a list was drawn up of "dangerous words". In 1965 a new language committee was created, which published lists of instructions on the use of language for anyone interested. Both language committees recommended explicitly, or (particularly) implicitly standard language forms, but for different reasons. The last language committee finished in 1973 - probably due to lack of interest within the framework of the institution itself. On the other hand, interest outside of Danmarks Radio has not declined. By far the most readers' letters on language matters refer to the language of the broadcasting media, and the demand for standardization is coming today from without.

In 1977 therefore the Radio Council had to hold an open debate on the question of language in Danmarks Radio. Many a characteristic left or right wing attitude was expressed and it proved that the institution has no specific language policy. The level of linguistic consciousness must be described as low, in both the Radio Council and the management.

If one examines the actual use of language on Danmarks Radio in the field which gives rise to the greatest listener reaction i.e. pronunciation, it turns out that the traditional standard language is dominant in the News and Information department, and in the more official capacities of radio, while the state of affairs in the programs from the Cultural and Social Departments is less uniform. Childrens' and young people's programs are strongly dominated by "Copenhagen-ese".

Unfortunately it is more difficult to give a general survey of lan-

guage from other, more essential points of view (accessibility and so on).

It is hardly a representative section of the listening public which participates in the language debate, but more particularly older people who speak the standard language. Rural dialects are generally accepted, but not the low prestige Copenhagen language. Many fear and overestimate the standardizing effect of the radio, and they react sometimes out of a genuine concern on behalf of the language, sometimes as a result of conscious, or unconscious political aggressions. Low prestige language is associated with the Left.

The last part of the paper is entitled "Linguists and the Broadcasting Media". Here it is stated that within Danmarks Radio one frequently meets the idea that any member of radio or television staff, just with the aid of his own linguistic intuition can, so to speak, solve any problem of communication. On the other hand, it is asserted that linguists will be able to advise within a very wide-ranging field of communication problems and should not be content with directing their corrective energies to only the most obvious anomalies.